

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.7.7>

REAKTUALIZACJA DZIAŁALNOŚCI HRYHORIJA SKOWORODY NA UKRAINIE PO INWAZJI NA PEŁNĄ SKALĘ

Mariia Kuleshir

*nauczyciel wydziału języków germańskich i romańskich
Kijowski Narodowy Uniwersytet Lingwistyczny (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-6538-8857
maria_kuleshir@ukr.net*

Adnotacja. Artykuł poświęcony jest wszechstronnemu sposobowi reaktualizacji twórczości wybitnego ukraińskiego filozofa, myśliciela i pisarza Hryhoriya Skovorody, którego postać zajmuje wybitne, bez przesady, wyjątkowe miejsce w konstelacji ikonicznych postaci ukraińskiej przestrzeni kulturowej. Wywiad nawiązuje do ostatnich projektów zrealizowanych jesienią 2023 r., poświęconych przemyśleniu postaci, idei i twórczości Skovorody, w szczególności albumu muzycznego i edukacyjnego filmu dokumentalnego. Podkreśla się, że reaktualizacja Skovorody za pomocą muzyki popularnej i kina non-fiction jest właściwa i naturalna. Podkreśla się, że projekty skupiają się wokół idei Skovorody, które szczególnie wpisują się w rzeczywistość militarną Ukrainy, gdyż sytuacja kryzysowa społeczeństwa ukraińskiego XVIII w. zbiega się w pewnym stopniu z katastrofą militarną na obecnej Ukrainie.

Słowa kluczowe: „Skovorodance”, „Skovoroda. Kwiaty ekstazy”, reinterpretacja, barok ukraiński, wojna rosyjsko-ukraińska, tożsamość.

REACTUALISATION OF HRYHORIY SKOVORODA'S OEUVRE IN UKRAINE AFTER THE FULL-SCALE INVASION

Mariia Kuleshir

*Lecturer at the Department of the Germanic and Romance languages
Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-6538-8857
maria_kuleshir@ukr.net*

Abstract. The article is devoted to the versatile modes of reactualization of the oeuvre of the outstanding Ukrainian philosopher, thinker and writer Hryhoriy Skovoroda, whose figure occupies a prominent, without exaggeration, unique place among the constellation of iconic figures of the Ukrainian cultural space. The investigation refers to recent projects in the autumn of 2023 dedicated to rethinking the figure, ideas and creative legacy of Skovoroda, in particular, a music album and a documentary educational film. It is emphasized that the reactualization of Skovoroda by means of popular music and non-fictional cinema is appropriate and natural. It is articulated that the projects are focused around the ideas of Skovoroda, which especially fit the military reality in Ukraine as the state of crisis in Ukrainian society during the eighteenth century correlates to a known extent with the military catastrophe in present-day Ukraine.

Key words: ‘Skovorodance’, ‘Skovoroda. Flowers of ecstasy’, rethinking, Ukrainian baroque, the Russo-Ukrainian war, identity.

РЕАКТУАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В УКРАЇНІ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Марія Кулешір

*викладач кафедри германських і романських мов
Київського національного лінгвістичного університету (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-6538-8857
maria_kuleshir@ukr.net*

Анотація. Статтю присвячено версатильним модусам реактуалізації творчості видатного українського філософа, мислителя і літератора Григорія Сковороди, чия постать посідає чільне, без перебільшення, унікальне місце серед плеяди іконічних діячів українського культурного простору. У розвідці йдеться про нещодавні проекти осені 2023 року, присвячені переосмисленню постаті, ідей та творчості Сковороди, зокрема, музичний альбом та документальний просвітницький фільм. Наголошується, що реактуалізація Сковороди засобами популярної музики та нефікційного кіно доречна і закономірна. Артикулюється, що проекти сфокусовані навколо ідей Сковороди, які особливо пасують до воєнної дійсності в Україні, оскільки кризовий стан в українському суспільстві періоду вісімнадцятого століття суголосний певною мірою з воєнною катастрофою в нинішній Україні.

Ключові слова: «Skovorodance», «Сковорода. Квіти екстазу», переосмислення, українське бароко, російсько-українська війна, тожсамість.

Вступ. У 2022 році в Україні на державному рівні відбулося відзначення трьохсотлітнього ювілею від дня народження Г. Сковороди. Численні заходи та події, приурочені до знаменної дати, проводилися в умовах повномасштабного вторгнення тоталітарного агресора в Україну. Таким чином рік, у який випало масштабне вшанування славного ювілею є водночас роком, коли Україну охопила воєнна катастрофа. Український культурний фронт із початком повномасштабного вторгнення активізувався, задіяв усі свої ресурси, можливості, зв'язки задля промоції українськості в самій Україні та за її межами. В умовах гострого затяжного мілітаристського конфлікту плекання національної ідентичності набуває особливого імперативно-ургентного статусу. Відтак увага до діяльності та творчого спадку знакових особистостей української культури і, зокрема, літератури стає особливо інтенсивною та продуктивною. У 2023 році вже виповнюється триста один рік з дня народження Сковороди. Звичайно, ця дата – не ювілейна, але вплив мислителя такий потужний, підсилений масштабною всеукраїнською увагою до його постаті та надбань з нагоди пишного ювілею у 2022 році, що, природно, ця увага зберігається й надалі, реалізуючись у нових креативних резонансних проектах, спрямованих на переосмислення та реактуалізацію оригінального творчого спадку, у якому оприявнюються нові сенси, відкриваються приховані сигнали, стають доступними для розуміння імпліковані послання. У 2023 році відбулися два значні проекти, присвячені Г. Сковороді: музичний альбом «Skovorodance», створений С. Жаданом та креативною групою харківських митців, та документальний фільм «Сковорода. Квіти екстазу», сценарій до якого написав Любко Дереш. Обидва проекти стали чільними подіями осені 2023 року. Як альбом, так і фільм пропонують свіжий сучасний погляд на творчість Г. Сковороди, артикулюючи значущість, гуманізм, українськість, універсальність, трансстемпоральність та актуальність його послань.

Метою цієї розвідки є дослідити сучасні версатильні інтерпретаційні модуси творчого спадку Г. Сковороди в таких популярних дискурсах як пісенно-музичний альбом та документальний просвітницький кінофільм, місією яких є реактуалізація та переосмислення творчості видатного поета-мислителя епохи українського бароко.

Матеріал і методи дослідження. Обґрунтовуючи актуальність цього дослідження, необхідно відзначити, що тяглість візій, послань Сковороди інтенсифікує масштаб українського дискурсу, влітаючи його органічно й гнучко у світовий культурний простір. Настанови та думки Сковороди, які традиційно можуть вважатися придатними для індивідуально-домашнього застосування, силою творчого імпульсу інтенсифікованого енергією українського культурного фронту періоду повномасштабного вторгнення зазнають трансформацій, завдяки яким відбувається їхня конструктивна експансія на глобальному рівні зі збереженням іманентного консолідуючого ефекту. У світлі пертинентного осучаснення та вельми доречної реактуалізації духовного заповіту Сковороди його постать сприймається як втілення сили, наснаги, сподвижництва, прагнення свободи, пошуку істини, що своєю чергою природно веде до продуктивного пізнання та сповідування життєствердних цінностей. Матеріалом дослідження стали українські мистецькі проекти 2023 року, присвячені Сковороді: пісенно-музичний альбом «Skovorodance» та документальний фільм «Сковорода. Квіти екстазу». Досягненню мети дослідження сприяли загальноприйняті наукові методи аналізу, синтезу, гіпотези, та окремі поширені у галузі філології методи, з поміж яких герменевтичний, історико-біографічний, історико-документальний.

Результати та їх обговорення.

«Skovorodance»: дух свободи та свобода духу

13 жовтня 2023 року у Харкові, а з інтервалом у чотири дні, тобто 17 жовтня, в Одесі письменник і музикант Сергій Жадан з колегами презентували свій новий проект – музичний альбом «Skovorodance». Здійснення цього важливого проекту стало можливе завдяки спонсорській підтримці, яку надало Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Goethe-Institut в Україні, Культурно-просвітний центр «Будинок Нюрнберга», «Razom». До фінансування проекту долучився уряд кількох провідних країн, а саме Великобританії, Канади, Сполучених Штатів Америки, Швейцарії, Фінляндії, Швеції, чия допомога була значна. Підтримку проекту також надає державний Харківський літературний музей, серед напрямків діяльності якого є дослідження та популяризація української культурної та історичної спадщини, та з чієї ініціативи власне й постала ця дивовижна робота, яку в Одесі сприйняли як «поетично-хуліганську» (Odesa Online, 2023).

Як відомо, місією проекту, закладеною його творцями, є, вдаючись до фігурального сучасного вислову, переавантаження творчості Г. Сковороди, зокрема його поетичного доробку, а саме – тих поетичних творів, які входять до відомої всім збірки поета, його візитівки, «Сад божественних пісень». У збірці, пригадаємо, є тридцять поетичних текстів. З них одинадцять було відібрано для цього альбому. В альбомі є ще й дванадцять, заклопана, композиція, але створена на слова С. Жадана. Для створення альбому згуртувався поважний, досить великий колектив – понад тридцять п'ять митців зі сфери популярної музики. В проектній команді креативно працювали такі професіонали музичної індустрії як Олег Каданов, Юрек Якубов, Сергій Савенко, Галина Печеніжська, Хор одиноких сердець сержанта Пеппера, Frank London та інші фахівці-митці (Одеське життя, 2023). Яскравості та інтриги додала проекту участь Ірени Карпи – раніше епатажно-скандальної-розкутої письменниці-феміністки, дипломованої філологині-германістки. Юрій Гуржи, українсько-німецький музикант і діджей, та Лесик Омодада, мультиінструменталіст і звукорежисер з Тернополя, здійснили звукове продюсування. Юрій Гуржи задіяний також як вокаліст. З метою ефективної промоції альбому було створено відеокліп на, знову ж таки, найупізнаванішу композицію – «Нрав і права», яка звучить у відомій хрестоматійній п'єсі «Наталка-Полтавка» І. Котляревського. Ця композиція до того ж вирізняється

свою відомою сатиричною тональністю. Відеоробота атмосферна і завзята з перших акордів. Жадан, Карпа і Гуржи в чорних окулярах стоять на площі та співають в мікрофони. Гуржи грає на гітарі. Жадан і Карпа танцюють. Жадан і Гуржи в темному, Карпа – у світлому, темні лише окуляри та бюсте. Костюм Карпи з широкими штанами та довгими широкими рукавами з високими розрізами – костюм наче крила, або сукня з попередніх епох. Біля них діти та підлітки, а також молодь. Вони всі танцюють. Прикметно, що кожен танець – індивідуальний, а також те, що здається, що кожен танцює дослухаючись до свого внутрішнього звучання. Цей момент помітний і важливий. Його можна розуміти так, що музика та слова композиції «Нрав і права» кожен інтерпретує по своєму, особистісно. Всі учасники регі-дискотеки під відкритим небом одягнені casual, тобто футболки, світшоти, толстовки, шорти. Хтось з дівчат у намисті з великих різнокольорових яскравих намистин чи на зап'ястях має декілька намотаних браслетів з кольорових ниток. До того ж вони щасливо усміхаються. Дуже нагадує хіп в урбаністичному просторі з кам'яними джунглями. Танці-співи – на повітрі, теплий сонячний день, тепла щаслива атмосфера. Всі учасники наче разом і водночас кожен окремо. Такий задум суголосний з світовідчуттям Сковороди і, схоже, нас, сучасників. Композиція закінчується і гуде сирена, сповіщаючи повітряну тривогу. Всі поспішають в укриття. Такий театр сьогодні. На екрані висвітлюються численні імена та подяки всім, хто сприяв створенню цього важливого змістовного естетичного проекту.

Про інтерес Жадана до Сковороди свідчить публікація на його офіційній ФБ сторінці: «Тут ходив Сковорода». Літо 2020. Слобожанщина закипає травою і сонцем».

Жадан охоче розкриває свій зв'язок із Сковородою, зізнаючись: «Для мене Сковорода – надзвичайно важлива постать. Я закінчував Сковородинівський університет в Харкові. Тому я так чи інакше – сковородинівець». Справді, відомим фактом біографії Жадана є те, що він є випускником Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. До того ж Жадан є почесним доктором своєї alma mater, і сприймає це почесне звання як особливу величну відзнаку. Своєю чергою Сковорода є патроном Харкова, а це означає, що для міста його легендарна постать як ангел-охоронець. Тут доречно згадати інші міста та місця, які вважають Сковороду своїм покровителем: Національний університет «Києво-Могилянська академія», біля якої стоїть відома скульптура Сковороди, автором якої є відомий Іван Кавалерідзе, яку миють традиційно студенти «могилянки», а також Університет Григорія Сковороди в Переяславі, і в тому ж Переяславі на Київщині відомий музей Сковороди. Жадан жартує, що «Сковороди вистачить на всіх» (Карп'як, 2023).

Сам С. Жадан називає альбом «постмодерним у хорошому сенсі», а музику характеризує як «мішанину, яка гарно тримається купи». Проте, звичайно ж, Жадан визнає оригінальність проекту, кваліфікуючи його як «крафтову роботу» (Кравченко, 2023), і пояснюючи, що до відомих віршів Сковороди була спеціально створена характерна атмосферна музика, і також було пропрацьовано всі тексти, відібрані до альбому з метою їх прийнятної адаптації до сприйняття сучасною слухачською аудиторією. Тож робота була зроблена масштабна креативною групою від початку і до кінця, охопивши всі етапи та особливості проекту.

Жадан переконаний, що цей проект належить до числа тих, що сприяють реактуалізації класичної літературної спадщини, скорочують відстань між класиками та сучасниками, фасилітують діалог епох та поколінь, роблять класичний літературний пласт більш зрозумілим, доступним для сучасників, є ефективним каналом, за допомогою якого уможливується рецепція корифеїв української літератури (Карп'як, 2023). Подібні проекти націлені на промоцію та популяризацію культури, що є надзвичайно важливо з огляду на необхідність плекання національної ідентичності та культурної освіченої особистості.

Альбом «Skovorodance» витримано в регі-стилістиці, що доволі несподівано, проте привабливо та інтригуюче. Крім музичного стилю регі, в альбомних композиціях звучить також даб. Проте, виявляється, це не єдині музичні стильові домінуючі. Характерність музики альбому згенерована творчим баченням, чи то пак слуханням, композитора Юрія Гуржи, якому притаманна пластичність в творчому процесі роботи з текстовим та музичним матеріалом. Власне, в музиці альбому регі не є класичним варіантом, започаткованим його засновником Бобом Марлі чи його близькими послідовниками. Той варіант регі, який створено спеціально для альбому, рясніє парафразами та варіаціями, що наближує його до кращих традицій постмодерну. Музика, слід зазначити, очікувано варіюється від пісні до пісні – тож слух реципієнта тішить цілий букет музичних стилів, що змінюються, доповнюючи одне одного, утворюючи привабливу стильну поліфонію, западаючи в пам'ять, міцно асоціюючись з мудрими настановними текстами Сковороди. Так, рокова манера виконання йде на зміну естрадній тональності, а далі психоделічне звучання створює відчуття позачасовості, потім мотиви спіричуелс чергуються з фрагментами ска та регі. Завдяки такому багатому музичному асортименту тексти Сковороди отримали поліваріантну інтерпретацію, що, однак, не заретушовує його філософії, а, навпаки, артикулює її (Карп'як, 2023). Варто пригадати, що Боб Марлі трактував музику регі як засіб, через який транслюється послання миру і свободи, задля яких необхідно боротися і які потрібно неухильно відстоювати. Така інтерпретація регі самим засновником-батьком цього музичного напрямку важлива для розуміння цієї музики з одного боку, а з другого боку, поглиблює та прояснює задум творців «Skovorodance». Композитор альбому Юрій Гуржи характеризує регі як легку музику про сумне, до журливих тональностей якої вплетено духовний дискурс. Прикметним є сприйняття музики регі, яке відбувається поступово. Спочатку реципієнт сприймає ритмічні патерни і відчуває їхній трансво-танцювальний вплив, після чого одразу тексти пісень набувають нових значень та конотацій (Чорний, 2023).

Проект транслює множинні послання, значення яких важко переоцінити. Семантичні виміри проекту реалізуються комплексно. Тут перш за все оприявнюється актуальність української класичної літератури,

української давньої літератури, української барокової літератури та культури. Далі слід звернути увагу на локалізацію проекту, тобто на те, що проект створено творчими зусиллями харків'ян, адже майже всі члени креативної команди проекту є харків'янами, більш того, Сковорода теж з Харківщини (Читомо, 2022). Реалізація «Skovorodance» є яскравою маніфестацією стійкості, незламності, прагнення і духу свободи. Безумовно, проект є ще одним надбанням, що сприяє розвитку українського культурного простору, що особливо цінно в темний час війни. Нарешті проект має виражену консолідуючу місію. Культурна сфера у важкі кризові катастрофічні для суспільства періоди має значний вплив. У ситуації хаосу, деструкції, смерті мистецькі проекти є силою, яка є наче противагою, протидією злу, руйнуванню. Культурно-мистецькі події стають нагадуванням про гуманність, вічні цінності. Ці ініціативи спроможні надати доречну можливість озирнутися в минуле, осмислити попередній досвід і почерпнути зі скрині минулого те, що може сприяти втіленню необхідних коректив на сучасному етапі.

Цікаво як сам С. Жадан інтерпретує концепцію та місію проекту. Бачення Жадана чітко виражене в цих словах: «Сковороденс – це спроба торкнутися коріння нашої віри й залюбленості в лінію слобідського ландшафту. Ми спеціально розчинили барокову сковородинівську велемовність у ритмах регі і дабу, аби показати наскільки природно звучать сьогодні вірші вісімнадцятого століття, особливо коли ми говоримо про невичерпність любові і непорушність Божого задуму. Сковорода – це про коріння і води, які навазем скріплюються і наснажуються» (Найденко, 2023). Читаючи ці рядки, складається враження, що це як концентрована анотація альбому «Skovorodance». У цих словах справді оприявнюється особливе шанобливе ставлення до Сковороди та глибоке розуміння і відчуття творчого спадку видатного поета-мислителя. Творчість Сковороди пронизана ідеями, які спрямовані на благополуччя людини, яке можливе завдяки засвоєнню правильного життєствердного етичного кодексу, заснованого на перевірених часом вічних глибоко іманентно гуманістичних цінностях, які тісно переплетені з християнською етикою. Жадан слушно зазначає: «Вірші Сковороди життєстверджуючі. Вони від людини, яка знаходиться в продуктивному пошуку щастя. Мені здається, це те, чого в українській класичній та сучасній поезії не так багато» (Одеське життя).

У списку композицій альбому зазначено відповідний номер відповідної пісні у оригінальній збірці Сковороди «Сад божественних пісень». Відкриває плейлист «Skovorodance» твір «Нрав і права» – Пісня 10. А далі № 2 «Дух» – Пісня 11, № 3 Пташка – Пісня 18, № 4 «Не дай пропасти» – Пісня 8, № 5 «Веселка» – Пісня 16, № 6 «На небесах» – Пісня 2, № 7 «Серцю всякому (своя любов)» – Пісня 9, № 8 «О діброво» – Пісня 12, № 9 «Щастя» – Пісня 21, № 10 «Адже з нами бог» – Пісня 4, № 11 «Друг» – Пісня 28. Заключна композиція № 12 на вірш Жадана має концептуальний заголовок «Сковорода». Власне, на Ютубі можна послухати всі композиції альбому. Варто відзначити, що для кожної пісні створено графічну візуалізацію, яка суголосна з настроєм та змістом композиції. Тому можна сказати, що це mood graphic video – за аналогією до сучасних популярних привабливих mood video. Так, у графічному відео на пісню «Сковорода», написану і виконану в реп-стилі Жаданом, на початку зображується заголовок проекту і його слоган: «Сковороденс: створили коло щасливих людей». Далі з'являються імена творців альбому, у першій трійці яких Григорій Сковорода, Юрій Гуржи, Сергій Жадан та команда ЛітМузею. Слід відзначити оригінальність та креативність графіки. Слова пісні так само з'являються, наче пишуться на екрані. У тексті пісні оприявнюється глибоко і широко, відверто і безкомпромісно шанобливе та філологічне, навіть метафорично-містичне ставлення до Сковороди з боку автора цих цікавих рядків. «Час для госпелів і час для псалмів // Для тих, хто зважився і тих, хто посмів // Для тих, хто любить усе, що минає // Час для того, чого іще немає. // Час, коли в темряві світяться серця // Бог торкається жіночого лица // Бог дратується тривожно й однобоко // Це – тепле світло українського бароко. // Темна ніч, глибока вода // До міста вертається Сковорода // Це нашої любові глибока руда // Наша свобода, наша біда. // Ранні світанки, перші холоди // Ріки течуть невідомо куди // І ти говориш духові води: // «Я хочу на той берег – переведи». // Ось у небі просто птахи // Господь нас любить за наші гріхи // Господь нас любить за те, що ми є // І любить, і далі робить своє. // І доки в місті росте трава // Ми звучимо як Господні слова // І лунають госпели Сковороди // Нам треба на той берег – переведи. // Темна ніч, глибока вода // До міста вертається Сковорода. // Це нашої любові глибока руда // Наша свобода, наша біда // Ранні світанки, перші холоди // Ріки течуть невідомо куди // І ти говориш духові води: // «Я хочу на той берег – переведи»//». У цьому тексті кожне слово – про Сковороду, про його філософсько-духовне світобачення, про пермеативність послань його версатильної гуманістичної творчості. У цьому непересічному вірші прочитується очевидна актуальність творчого спадку Сковороди, живильна сила його літературно-філософського універсуму, надихаюче та життєствердне кредо, оприявлене у його життєвій історії та текстовому саду.

Хто знайомий добре з творчим доробком Сковороди, його світоглядними установами, а також поетичним методом та стилем Жадана, побачить букет цікавих сенсів, що оприявнюються в цих на перший погляд простих рядках, а коли прочитати уважніше і більш вдумливо – сповнених знаків та символів, алюзій, які є референсами до сковородинівського творчого простору з одного боку, а з другого боку в них оприявнюється літературно-архетипний пласт та, що цілком закономірно, метафоричність, а також інтертекстуальність.

Харків, треба сказати, є містом, де присутність Сковороди маніфестується різноманітними творчими способами. Харківський Літературний музей в рамках проекту «Skovorodance» до дня народження Сковороди спільно з мережею магазинів «Всі. Свої» здійснюють промоцію альбому «Skovorodance» і не тільки альбому, а радше ідей Сковороди, які мають потужну надихаючу дію. Так, вітрини магазинів оновлено зображенням Сковороди та айдендиком «Skovorodance». Звичайно, це не все. Цитата Сковороди на чільному місці – посередині: «Світ буремний, хоч спасений». Обабіч – ще тексти. Справа – цитата з тексту-пісні Жадана

«Сковорода» з альбому «Skovorodance»: «Час, коли у темряві світяться серця». Зліва – промоційні рядки: «Час, коли всі свої рухаються в одному ритмі». А Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди проводить банерну виставку «Дух свободи нас в нас родить. Сковорода й ми», яка в цьому році експонується у приміщенні Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди 31 грудня 2023 року по 10 січня 2024 року.

Українське середньовіччя, зокрема уславлене українське бароко знаходить жвавий відгук у сучасних митцях та реципієнтів. Творчість Г. Сковороди є яскравим багатим версатильним втіленням епохи бароко, яка, однак, набула трансстемпорального виміру завдяки універсальній афористичності тексту та химерній вишуканій еkleктичності музичного барокового стилю. Творчість митців минулого, яка доречно піддається реактуалізації митцями сьогодення завдяки своїй позачасовості можна порівняти з «машиною часу» – ця творчість є наче містком, сполучувальним елементом, завдяки якому відбувається неперервність культурної комунікації, зв'язок епох, наскрізний діалог духовних надбань кризь товщу часу та пам'яті.

Отже, творчість Г. Сковороди поза часом і разом з тим на часі. Впродовж століть тексти мандрівного філософа-поета апелюють до читачів, слухачів. Ці тексти привертають увагу музикантів, які докладають творчих зусиль, щоб перетворити їх на пісні, і у такий натхненний ритмічно-музичний спосіб увиразнити їх звучання, диверсифікувати їх презентацію, поглибити їх рецепцію, актуалізувати їх інтерпретування.

«Сковорода. Квіти екстазу»: дерзання духу.

18 листопада 2023 року на телеканалі «Дім» відбулася прем'єрна трансляція новоствореної документальної кінострічки «Сковорода. Квіти екстазу». Сценарій для цього значного просвітницького проекту підготував відомий сучасний популярний письменник Любко Дереш. Для автора сценарію було важливо здійснити власне ґрунтовне дослідження життєвого та творчого шляху поета-філософа з Харківщини. Робота, як годиться, коли справу мати з дослідженням, була клопіткою, тривалою – тож група експертів долучилися і активно співпрацювали. Письменник наголошує на посланні фільму, яке реактуалізує відому «формулу Сковороди» закріплену на перманентному квесті, невтомному прагненню-пошуку істини у житті та всесвіті, а також віднайдення-генерування опори в собі, своїй особистості, власному досвіді, який живиться надбаннями попередників. Важливо зазначити, що Любко Дереш вважає, що цю концепцію можна і варто екстраполювати на більш глобальний рівень, зокрема на український простір, особливо в умовах теперішньої затяжної війни, коли ця формула означає стійкість, спроможність, міць, перспективу, долання, потужність, силу. Письменник звертає увагу на те, що творчість Сковороди, зокрема його філософські погляди формувалися в час складний для України, коли під російський прес потрапили практично всі українські автономні інституції та ініціативи. З одного боку, творчість Сковороди, як загалом прийнято вважати, індивідуальна, життєва, з другого боку, – вона «на хвилі» повсякчас у контексті як індивідуальному, так і колективному, навіть державному, національному (Буняк, 2023). У фільмі здійснено спробу висвітлити метафізичний аспект життєдіяльності Сковороди, який надзвичайно цікавий і водночас скупо досліджений. Онірична та профетична парадигма шляху Сковороди притягнула пильну увагу групи експертів. Справді, філософ-поет переживав впродовж свого життя неодноразово досвід, який певною мірою можна кваліфікувати як містичний – Григорій мав видіння та сновидіння, які, як з'ясувалося згодом, мали спрямовуючий вплив та визначали подальший шлях сновидця. Також у фільмі відображено, що Сковорода мав рідкісний містично-екстатичний досвід богоспілкування. Любко Дереш зауважує, що цей момент релігійно-духовного таїнства мав безперечне, можливо, переломне значення у життєтворчості Сковороди – після цього піднесеного акту творчість філософа набула особливої інтенсивності та продуктивності (Буняк, 2023). Слід зазначити, що сценарій фільму побудовано за принципом когерентності: містичному досвіду Сковороди передують інтенсивний духовний пошук, що передбачає постійне напруження ментально-психічно-душевних ресурсів. Сковорода змалку багато читав, komponував, писав, а також співав, зокрема в церковному хорі, грав на музичних інструментах, любив проводити час на природі, спостерігаючи все живе. Молитовні практики були звичною частиною його щоденної рутини. А ще любив з дитинства усамітнюватися, щоб порозважати про все, що цікавило його розум і до чого тягнулася душа. Творчість була його сутністю все життя. Творчість, що тісно пов'язана з глибокою інтенсивною духовністю. Власне, ця малодосліджена, але важлива грань життя Сковороди перегукується із заголовком фільму. Спонсорську підтримку для реалізації проекту «Сковорода. Квіти екстазу» надав Український культурний фонд.

У фільмі презентовано рефлексії сучасних українських філософів про значення Сковороди в українській культурі і зокрема зараз, в умовах війни. Цікавими та важливими для розуміння поглядів Сковороди є міркування філософа Олександра Філоненка: «Для Сковороди важливе не тільки серце, а зв'язок між розумом і серцем. Ця цілісна людина, яка має душу як те, в чому є два великих центри – серце і розум. Серце – це те, завдяки чому я маю фіксувати всі мої бажання і всі рухи, але всі ці бажання, рухи, досвід народжуються у відносинах з Богом, і усвідомлення цих відносин – це справа розуму.

Для Сковороди дуже важлива людяність, але не людиноцентризм. Центр не в людині. Центр у тому, хто є джерелом всіх рухів людської душі. І серце – це такий спеціальний інструмент для фіксації цих рухів. Але якщо є тільки серце – цього недостатньо.

Сковорода творив у часи кризи. Сьогодні ми всі – свідки того, як ця епоха, яка починалася, закінчується катастрофами і трагедіями, але ж починається щось нове. Тому важливо розуміти, що Сковорода і був таким майстром починати» (Саражин, 2023).

Тарас Лютий звертає увагу на такі позиції в світогляді Сквороди: «...Справді Сократ і Платон залишаються в центрі його уваги, але досократики радше увиразнюють цю позицію. А яка це позиція? Це передусім позиція наявності внутрішнього стрижня. Сократ, наприклад, казав про те, що в нього є внутрішній демон, до якого він дослухається. А Скворода називає це не героєм, а внутрішнім голосом якоїсь богині, яка теж промовляє і яка є твоїм внутрішнім інтелектуальним розумним осередком.

Скворода часто зводять до якоїсь ірраціональної традиції, хоча Скворода дуже часто пов'язує серце з розумом. Справді, тут є і емоційна складова, тому що розум – це не панацея, всього досягнути не можна. І про це вже знали давні грецькі мислителі, і цю позицію зберігає для себе Скворода.

...Справжній стан митця, художника, музиканта, філософа – це вміння збудувати місток між матеріальним світом і цим горішнім світом. І без радісного буття, без досягнення щастя цього зробити неможливо» (Саражин, 2023).

Для Ігоря Козловського Скворода має особливе значення, адже твори та ідеї Сквороди стали для нього порятунком, втіхою, підтримкою, джерелом сили у російському полоні, де йому довелося пережити тортури, і в його відгуку звучить щира радість від уваги, яку отримує Скворода, а також від гідного оновленого сприйняття його: «Стійкість не від того, щоб стояти, а щоб рухатися, але внутрішньо бути стійкими перед цими викликами зовнішніми. І я дуже радий, що Скворода повертається до нас, оновлений Скворода.

У свій час Вільям Маквін сказав, що цивілізація – це найбільша спільнота, яка має літературний канон, об'єднана літературним канonom і усвідомленням людської поведінки, яка сформована цим літературним канonom. Наш літературний канон начебто був сформований: Шевченко, Франко, Леся Українка – титани. І дуже добре, що зараз ми повертаємо у літературний канон Сквороду. Сквороду як візонера, як мудреця, як людину, яка вчила бути вільними і боротися за свою свободу. І це для нас є надважливим» (Саражин, 2023).

Треба зазначити, що крім філософів, у фільмі беруть участь експерти з інших галузей, зокрема нейрофізіологи, психологи, історики, фольклористи, і, звичайно, письменники. Їхніми спільними зусиллями створюється надзвичайно багатий, ґрунтовний, версатильний дискурс. Режисер документальної стрічки Руслан Товкун (Арітович) зізнається, що містичний аспект було залучено як технологію, завдяки якій тчеться кінополотно, яке приваблює увагу ширшої глядацької аудиторії. Проте, містичний наратив вплетено ще й іншою, більш глобальною метою, яка диктує потребу «дослідити внутрішні витоки філософії Сквороди». Метафізичний та релігійний дискурс презентуються у світлі раціонального та теологічного підходу, що надає інтерпретаційному дискурсу версатильності, збалансованості (Катаєва, 2023). Власне, такий підхід видається продуктивним, бо підкреслює загадковість та версатильність, контроверсійність та атрактивність Сквороди. Еклектичність дискурсу кінострічки про Сквороду помітно корелює з характерною еклектичністю його життєтворчості.

Увагу також привертає поетично-метафоричний, навіть містичний заголовок проекту. Творці обґрунтують назву виважено і, знову ж таки, версатильно. У назві «Квіти екстазу» прочитується алюзія до відомої збірки поезій «Квіти зла» Шарля Бодлера, який є знаковим представником епохи декадансу в європейській літературі. Тексти Бодлера просякнуті духом розпаду, занепаду, розкладання, руху вниз, деградації, загнивання, песимізму, похмурості, відчуття безвиході. На думку літературознавиці Роксани Харчук Бодлер у збірці «Квіти зла» викривав ганебну покірну згоду сучасного йому французького суспільства з невинуватими обмеженнями свободи слова, лицемірним зашоренням освіти та значними політичними маніпуляціями. (Харчук, 2023). Однак естетика Бодлера протилежна настрою та цінностям Сквороди, які наче квіти транслюють гармонійність, духовний ріст, злет, піднесення, і є наче «садом божественних пісень», божественним райським садом, де панує омріяний порядок і бажане вічне життя (Катаєва, 2023). До того ж екстаз означає у назві провітлення, інсайти, моменти істини, що є найвищою насолодою для того, хто шукає знання, мудрість як Скворода. Екстаз асоціюється з блаженством наповненого життя, яке можливе, якщо в ньому відбувається постійна робота духу. Шлях духовного пошуку складний, звивистий, тернистий, в чомусь містичний, але на цій тяжкій дорозі для впертого паломника виростають з його потуг помічні неймовірні квіти екстазу, в яких – нагорода і заклик продовжувати одночасно. Фільм структурують три частини, які корелюються з трьома важливими періодами життєтворчості Сквороди. Саме в ці періоди духовний пошук Сквороди приводив його до отримання рідкісного містичного досвіду, який мав визначальний вплив на його подальшу творчу працю, яка набувала особливої інтенсивності та глибини, версатильності та натхненності.

Висновки. Творчість Г. Сквороди вкотре стала об'єктом дослідження, осмислення, інтерпретації, реалізації у таких естетичних площинах як кінодискурс та музично-пісенний дискурс. Як кінонаратив, так і царина пісенно-музичного наративу є потужними засобами, за допомогою яких здійснюється ефективна промоція, популяризація версатильного доробку Сквороди, і що найважливіше – його всеактуальних ідей. Творчі групи, які працювали над цими обома проектами, вбачали своє завдання в тому, щоб за допомогою сінематексту та пісенно-музичного наративу розкрити нові грані творчості Сквороди та його незвичайного життєвого шляху. Прикметно, що С. Жадан і Л. Дереш – творці проектів – обидва є відомими сучасними письменниками, хоча й належать до різних поколінь та працюють в різних жанрах. Більш того, вони – носії різних українських світоглядно-культурологічних систем (Жадан – схід, Дереш – захід). Утворилася тріада, в центрі якої – Скворода, який наче об'єднує, консолідує схід і захід. Власне, Скворода вийшов з епохи, яка присутньо ґрунтувалася на протиріччях. До того ж у вісімнадцятому столітті український соціум був більш строкатий, більш неоднорідний. Еклектика притаманна Україні та Сквороді. Можливо в цьому є один

із кодів стійкості, свободи, пізнання, духовності, піднесення, поступу, перемоги добра, правди, світла, творчості, толерантності, спільноті. На прикладі Сквороди творці проектів пропонують подивитися на кризу чи катастрофу як нову точку форвардного відліку, як новий початок, як можливість оновлення, переосмислення, переформатування, тобто як крок у невідомий простір ймовірних перспектив. Український культурний простір після повномасштабного вторгнення переживає фонтанну активність, в яскравих сплесках якої засяяв оновлений Григорій Скворода, а його послання вібують життєдайною силою, надихаючи реципієнтів відкривати нові смисли, обрії, потужності, зберігаючи водночас рівновагу та постійно рухаючись вперед до пізнання себе та світу, поширюючи послання, у яких цінності, що в основі життя.

Список використаних джерел:

1. Буняк В. Прем'єра документального проекту «Скворода. Квіти екстазу» відбудеться 18 листопада на каналі «Дім». Дім. 2023. 18 листопада. URL: <https://detector.media/infospace/article/219510/2023-11-18-premiera-dokumentalnogo-proiektu-skovoroda-kvity-ekstazu-vidbudetsya-18-lystopada-na-kanali-dim/> (дата звернення: 22.12.2023).
2. Дискотека Сквороди. Сергій Жадан в Одесі презентував новий музичний альбом (фоторепортаж). Одеське життя. 2023. 18 жовтня. URL: <https://odessa-life.od.ua/article/diskoteka-skovorody-sergej-zhadan-v-odesse-prezentoval-novyj-muzykalnyj-albom-fotoreportazh> (дата звернення: 15.11.2023).
3. Карп'як В. Спроби піямати образ Сквороди: Сергій Жадан про альбом Skovorodance. Суспільне. 2023. 23 жовтня. URL: <https://suspilne.media/culture/600159-sprobi-pijmati-obraz-skovorodi-sergij-zadan-pro-albom-skovorodance/> (дата звернення: 08.12.2023).
4. Катаєва М. Несподіваний погляд на Сквороду: у столиці зняли просвітницький проект про видатного філософа. Вечірній Київ. 2023. 30 жовтня. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/90151/> (дата звернення: 02.12.2023).
5. Кравченко А. Не Соловій єдиною: Жадан випустив альбом з Карпою на вірші Григорія Сквороди. Життя. 2023. 21 жовтня. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/10/21/257154/> (дата звернення: 20.12.2023).
6. Найденко Ю. Сад божественних пісень у стилі регі. Сергій Жадан, Ірена Карпа та інші переспівали вірші Григорія Сквороди. New Voice. 2023. 18 жовтня. URL: <https://day.kyiv.ua/news/131023-kharkivskyy-litmuzey-zhadan-ta-hurzhy-prezentuvaly-regi-albom-na-teksty-skovorody> (дата звернення: 30.11.2023).
7. Поетично та по-хуліганськи: Сергій Жадан та Юрій Гуржи презентували в Одесі альбом Skovorodance. Odesa Online. 2023. 18 жовтня. URL: <https://odessa.online/poetichno-ta-po-huliganski-sergij-zhadan-ta-yurij-gurzhi-prezentuvali-v-odesi-albom-skovorodance-foto-video/> (дата звернення: 28.11.2023).
8. Саражин М. У чому феномен Сквороди та як він допоміг пережити полон: Козловський, Лютий та Філоненко про Григорія Сквороду. Суспільне. 2023. 3 грудня. URL: <https://suspilne.media/culture/629788-u-comu-fenomen-skovorodi-ta-ak-vin-pomig-pereziti-polon-kozlovskij-lutij-ta-filonenko-pro-grigoria-skovorodu/> (дата звернення: 19.12.2023).
9. У радіо серіалі про Григорія Сквороду зіграли Роговцева й Жадан. Читомо. 2022. 8 грудня. URL: <https://chytomo.com/u-radioseriali-pro-hryhoriia-skovorodu-zihraly-rohovtseva-j-zhadan/> (дата звернення: 18.12.2023).
10. Чорний О. Харківський музей, Сергій Жадан, Юрій Гуржи та регі. Kyiv Post. 2023. 28 жовтня. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/23387> (дата звернення: 24.12.2023).
11. Харчук Р. Письменик без біографії і колективний розум. Збруч. 2023. 15 грудня. URL: <https://zbruc.eu/node/117227> (дата звернення: 24.12.2023).

References:

1. Buniak V. Premiera dokumentalnogo projektu 'Skovoroda. Kvity ekstazu' vidbudetsia 18 lystopada na kanali 'Dim'. [The premiere of 'Skovoroda. Flowers of ecstasy' documentary project will be held on 18 November on 'Dim' ('House') channel]. Dim. 2023. November 18. [in Ukrainian]. [in Ukrainian]. URL: <https://detector.media/infospace/article/219510/2023-11-18-premiera-dokumentalnogo-proiektu-skovoroda-kvity-ekstazu-vidbudetsya-18-lystopada-na-kanali-dim/> (accessed: 22.12.2023).
2. Skovoroda. Serhiy Zhadan v Odesi prezentuvav novyi muzychnyi albom (fotoreportazh). [Skovoroda discotheque. Serhiy Zhadan presents a new music album in Odesa (photo report)]. Odeske zhyttia. 2023. October 18. [in Ukrainian]. URL: <https://odessa-life.od.ua/article/diskoteka-skovorody-sergej-zhadan-v-odesse-prezentoval-novyj-muzykalnyj-albom-fotoreportazh> (accessed: 15.11.2023).
3. Karpiak V. Sproby piimaty obraz Skovorody: Serhiy Zhadan pro albom Skovorodance. [Attempts to catch Skovoroda's image: Serhiy Zhadan about Skovorodance album]. Suspilne. 2023. October 23. [in Ukrainian]. URL: <https://suspilne.media/culture/600159-sprobi-pijmati-obraz-skovorodi-sergij-zadan-pro-albom-skovorodance/> (accessed: 08.12.2023).
4. Kataieva M. Nespodivanyi pohliad na Skovorodu: u stolytsi znaly prosvitnytskyi proekt pro vydatnoho filosofa. [Unexpected view on Skovoroda: educational project about outstanding philosopher to shoot in capital]. Vechirniy Kyiv. 2023. October 30. [in Ukrainian]. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/90151/> (accessed: 02.12.2023).
5. Kravchenko A. Ne Soloviy yedynoyu: Zhadan vypustyv albom z Karpoyu na virshi Hryhoriya Skovorody. [Not only Soloviy: Zhadan released album with Karpa on Hryhoriy Skovoroda's lyrics]. Life. 2023. October 21. [in Ukrainian]. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/10/21/257154/> (accessed: 20.12.2023).
6. Naidenko Yu. Sad bozhestvennykh pisen u styli rehi. Serhiy Zhadan, Irena Karpa ta inshi perespivaly virshi Hryhoriya Skovorody. [Garden of divine songs in reggae style. Serhiy Zhadan, Irena Karpa and others made covers on Hryhoriy Skovoroda's lyrics]. New Voice. 2023. October 18. [in Ukrainian]. URL: <https://day.kyiv.ua/news/131023-kharkivskyy-litmuzey-zhadan-ta-hurzhy-prezentuvaly-regi-albom-na-teksty-skovorody> (accessed: 30.11.2023).

7. Poetychno ta po hulihansky: Serhiy Zhadan ta Yuriy Hurzhy prezentuvaly v Odesi albom Skovorodance. [In poetic and hooligan way: Serhiy Zhadan and Yuriy Hurzhy presented Skovorodance album in Odesa]. Odesa Online. 2023. October 18. [in Ukrainian]. URL: <https://odessa.online/poetichno-ta-po-huliganski-sergij-zhadan-ta-yurij-gurzhi-prezentuvali-v-odesi-albom-skovorodance-foto-video/> (accessed: 28.11.2023).
8. Sarazhyn M. U chomu fenomen Skovorody ta yak vin dopomih Perezhyty polon: Kozlovskiy, Liutyi ta Filonenko pro Hryhoriya Skovorodu. [What underlies Skovoroda's phenomenon and how he helped to survive captivity: Kozlovskiy, Liutyi and Filonenko about Hryhoriy Skovoroda]. Suspilne. 2023. December 03. [in Ukrainian]. URL: <https://suspilne.media/culture/629788-u-comu-fenomen-skovorodi-ta-ak-vin-pomig-pereziti-polon-kozlovskij-lutij-ta-filonenko-pro-grigoria-skovorodu/> (accessed: 19.12.2023).
9. U radio seriali pro Hryhoriya Skovorodu zihraly Rohovtseva i Zhadan. [Rohovtseva and Zhadan star in radio series about Hryhoriy Skovoroda]. Chytomo. 2022. December 08. [in Ukrainian]. URL: <https://chytomo.com/u-radioseriali-pro-hryhoriya-skovorodu-zihraly-rohovtseva-j-zhadan/> (accessed: 18.12.2023).
10. Chorni O. Kharkivskiy musei, Serhiy Zhadan, Yuriy Hurzhy ta rehi. [Kharkiv museum, Serhiy Zhadan, Yuriy Hurzhy and reggae]. Kyiv Post. 2023. October 28. [in Ukrainian]. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/23387> (accessed: 23.12.2023).
11. Kharchuk R. Pysmennyk bez biohrafii i kolektyvnyi rozum. [Writer without biography and collective mind]. Zbruc. 2023. December 15. URL: <https://zbruc.eu/node/117227> (accessed: 23.12.2023).